

**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ**

КАТЕДРА „НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА“

ИЛИЦА ГЕОРГИЕВА ДАСКАЛОВА

УЧЕНИЧЕСКОТО ЛИДЕРСТВО В НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висшето образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика,
докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“

Научен ръководител: доц. д-р Николинка Александрова Атанасова

Пловдив 2025

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Начална училищна педагогика“ при Педагогическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ в разширен състав на 29.04.2025 г.

Дисертационният труд „Ученическото лидерство в началния етап на основното образование“ се състои от: заглавна страница, съдържание, увод, три глави, заключение с декларация за оригиналност, библиография и приложения. Той е с общ обем от 259 страници, от които 223 са с основния текст, 13 са библиография и 23 са приложения. По темата са използвани 177 източника.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 26.06.2025 г. от 13 ч. в 405 семинарна зала на нова сграда, етаж IV на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересувалите се в библиотеката при Педагогическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“, бул. „България“ № 236, гр. Пловдив

СЪДЪРЖАНИЕ

Структура и основно съдържание на дисертацията.....	5
Увод.....	5
ПЪРВА ГЛАВА.....	6
ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА	6
1.1. Лидерство като концепт.....	6
1.1.1. История на лидерството	6
1.1.2. Теории за лидерството	7
1.1.3. Системата за детско самоуправление на Януш Корчак.....	7
1.1.4. Бел-Ланкастърската система	7
1.1.5. Класно-урочна система	8
1.1.6. Съвременната образователна парадигма на XXI век	9
1.2. Лидерство в образованието	10
1.2.1. Директорското лидерство като управление на образователната среда	10
1.2.2. Учителите лидери и влиянието на класните ръководители, дизайн на класната стая.....	11
1.2.3. Лидерство сред учениците.....	12
1.3. Лидерство в начален етап на училищното образование.....	12
1.3.1. Роли на ученици лидери.....	13
1.3.2. Методи за формиране на ученици лидери в начален етап н а основното образование.....	13
1.3.3. Подходи за формиране на ученическо лидерство в начален етап на основното образование.....	14
ВТОРА ГЛАВА	14
ДИЗАЙН НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	14
2.1.Обект на научното изследване	14
2.2. Предмет на научното изследване.....	14
2.3. Цели на изследването.....	15
2.4. Изследователски задачи.....	15
2.5. Хипотези.....	15
2.7. Изследвани лица	16
2.7.1. Директори.....	16
2.7.2. Учители 1. – 4. клас	16
2.7.3. Ученици 1. – 4. клас.....	16
2.7.4. Описателна статистика на социално-демографските характеристики на изследваните лица:	17

2.8. Изследователски дизайн. Методи на изследване	17
2.8.1. Методи на диагностика	17
2.8.1.1. Въпросник анкета за директори.....	17
2.8.1.2. Въпросник анкета за учители.....	18
2.8.1.3 Въпросник анкета за ученици	18
2.8.2. Модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас.....	19
2.8.3. Интерпретация на формиращия етап от експеримента, свързани с „Модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас“	20
2.8.4. Изходящ въпросник – анкета за ученици от 1. – 4. клас.....	20
2.8.5. Протоколи за наблюдения и експертни оценки.....	20
2.9. Статистически методи.....	21
2.10. Процедури за провеждане на изследването	21

ТРЕТА ГЛАВА

РЕЗУЛТАТИ, АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ДАННИТЕ

ОТ ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ21

3.1. Анализ и интерпретация, свързани с „Въпросник за директори за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“	21
3.1.1. Статистическа интерпретация на данните от „Въпросник за директори за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“	22
3.2. Анализ и интерпретация, свързани с „Въпросник за учители за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“	23
3.2.1. Статистическа интерпретация на данните от „Въпросник за учители за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“	25
3.3. Анализ и интерпретация, свързани с „Въпросник за ученици за проявление на единната ценностна система АРЕТЕ сред учениците от 1. – 4. клас“	26
3.3.1. Статистическа интерпретация на данни от „Въпросник за ученици за проявление на единната ценностна система АРЕТЕ сред учениците от 1. – 4. клас“	26
3.4. Анализ и интерпретация, свързани с „Изходящ въпросник за учениците от 1. – 4. клас“	27
3.4.1. Статистическа интерпретация на данни от „Изходящ въпросник за учениците от 1. – 4. клас“	28

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ28

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ31

СПИСЪК НА НАУЧНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ32

Структура и основно съдържание на дисертацията

Дисертационният труд се състои от: заглавна страница, съдържание, увод, три глави, заключение с декларация за оригиналност, библиография и приложения. Той е с общ обем от 259 страници, от които 223 са с основния текста, 13 са библиография и 23 са приложения. По темата са използвани 177 източника, от които 72 са на латиница. В основния текста се съдържат 80 фигури, 4 таблици и 60 снимки, Поместени са 11 приложения.

Увод

В началния етап на основното образование, развиването на лидерските качества у учениците играе ключова роля за формирането на активни, инициативни и отговорни граждани. Ученическото лидерство не само стимулира личностното развитие на децата, но също така допринася за създаването на положителна учебна среда, насърчавайки сътрудничеството, емпатията и самостоятелността. „Лидерството е процес, при който даден индивид оказва влияние върху група хора за постигане на обща цел“ (Northouse, 2018, стр. 5). Това определение отразява значимостта на лидерските умения не само в професионалния контекст, но и в образованието. Възпитаването на лидерски качества у учениците в начален етап създава основата за бъдещото им развитие като отговорни и уверени индивиди. В съвременния свят, където динамиката и изискванията към младите хора постоянно се променят, развитието на лидерски умения още от ранна възраст става все по-значимо. Ученическото лидерство в начален етап на основното образование не е самоцел, а средство за изграждане на критично мислене, самостоятелност и отговорност у децата. Защо е важно ученическото лидерство?

1. Развитие на социални умения: Чрез участие в лидерски роли, учениците се учат да комуникират ефективно, да работят в екип и да разрешават конфликти.

2. Укрепване на самоувереността: Лидерските инициативи помагат на децата да изградят вяра в собствените си възможности и да се справят с различни предизвикателства.

3. Подкрепа за академичния успех: Лидерството насърчава активното участие в учебния процес, което води до по-добри академични резултати.

4. Формиране на гражданска отговорност: Учениците, ангажирани в лидерски дейности, развиват чувство за отговорност към обществото и околната среда. Инвестицията в ученическото лидерство в начален етап на основното образование е инвестиция в бъдещето на нашите деца и общество. Чрез подкрепата на лидерски инициативи, ние не само развиваме индивидуални умения и качества, но и създаваме основата за по-добро и по-успешно общество. Значимост на темата на дисертационния труд:

1. Подготовка за бъдещето: Едно от най-големите предимства на насърчаването на лидерство у децата е подготовката им за бъдещите предизвикателства. Развиването на лидерски умения от ранна възраст осигурява основата за бъдещ успех в училище, на работното място и в личния живот.

2. Стимулиране на академични постижения: Учениците, които са ангажирани в лидерски дейности, често проявяват по-високо ниво на мотивация и ангажираност

с учебния процес. Това води до по-добри академични резултати и по-голяма увереност в собствените им способности.

3. Изграждане на социални умения: Лидерството в ранните учебни години развива важни социални умения като ефективна комуникация, работа в екип и разрешаване на конфликти. Тези умения са съществени не само за успешната академична кариера, но и за изграждането на здравословни взаимоотношения в бъдеще.

4. Формиране на чувство за отговорност и етика: Учениците, ангажирани в лидерски роли, развиват силно чувство за отговорност към себе си и към околните. Те се учат да правят етични решения и да поемат отговорност за своите действия.

5. Насърчаване на иновации и креативност: Лидерските програми често включват проекти, които стимулират креативността и иновациите. Децата се учат да мислят извън рамките, да предлагат нови идеи и да намират решения на проблеми.

6. Подкрепа за ментално и емоционално благополучие: Ангажирането в лидерски дейности може да подобри менталното и емоционалното благополучие на децата. Увереността, самоуважението и чувството на принадлежност, които идват с лидерските роли, им помагат да се справят с предизвикателствата и стреса на училищния живот.

В увода още се разкриват още целта на изследването и обобщена информация за съдържанието на трите глави от дисертационния труд.

ПЪРВА ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

1.1. Лидерство като концепт

Лидерството се дефинира като процес, чрез който един човек влияе на група индивиди за постигане на обща цел. В този контекст, лидерите не само насочват и управляват, но също така вдъхновяват и мотивират своите последователи да постигнат високи цели и резултати. В образователен контекст, лидерството се разглежда като механизъм за влияние и насочване на групови процеси с цел постигане на общи цели. Явлението лидерство е от голямо значение както за организациите и обществата, така и за индивида, тъй като в човешката природа е заложено желанието за себеизразяване и влияние върху другите. Липсата на взаимодействие и изразяване на собствените интереси може да доведе до чувство на неуспех и неудовлетворение. В съвременния свят, успехът на всеки човек зависи от неговите компетенции и качества, необходими за бързо вземане на решения, анализ на информация, социална активност и постигане на максимални резултати.

1.1.1. История на лидерството

Разбирането на лидерството е еволюирало през историята. В античността, Платон описва идеалния лидер като „философ цар“, а Аристотел изследва какво прави един лидер ефективен. През Средновековието, лидерството често е било свързано с феодалната система, рицарството и религиозни структури. Ренесансът започва да акцентира върху индивидуалните качества на лидера, като Макиавели предлага прагматичен подход, фокусиран върху запазването на властта. В епохата на Просвещението, мислители като Русо и Монтескьо разглеждат лидерството в контекста на де-

мократичното управление и социалния договор. С индустриалната революция, лидерството все повече се свързва с управлението на големи организации и ефективността.

1.1.2. Теории за лидерството

Съществуват различни теории за лидерството, които предлагат разнообразни перспективи. Теорията за поведенческото лидерство се фокусира върху поведението на лидерите и твърди, че то може да бъде научено. Транзакционното лидерство се основава на обмен на награди и наказания, като лидерът ясно определя задачи и очаквания. Трансформационното лидерство вдъхновява последователите да постигнат изключителни резултати и развива личния им потенциал чрез визия и личен пример. Теорията за „Великия човек“ твърди, че лидерите се раждат с вродени качества. Харизматичното лидерство, според Макс Вебер и Кендра Чери, се базира на изключителни качества и личен магнетизъм, които вдъхновяват последователите и създават силна емоционална връзка. Теорията за лидерството на служителя, дефинирана от Робърт К. Грийнлиф, поставя на първо място желанието на лидера да служи на другите.

1.1.3. Системата за детско самоуправление на Януш Корчак

Януш Корчак е полски педагог и автор, известен с приноса си в развитието на демократичното и хуманно образование. Неговата система подчертава важността на определени принципи. Доктор Януш Корчак намира своето истинско призвание в общуването с деца. Още от ранна възраст той проявява интерес към децата. В дневника си отбелязва, че на петгодишна възраст иска да помага на деца в неравностойно положение. На двадесет години пише, че търси децата, за да притъпят страданието му, когато животът му показва „зъбите си“. Гласовете на децата ясно звучат в неговите текстове, в които няма място за наставничество и дидактичност. Той изминава сложен и дълъг път като педагог. Започва кариерата си с репетиторства и събира деца доброволно, за да играе с тях. От 1904 до 1908 г. работи в детски колонии (лагери), където „усвоява азбуката на възпитателната практика“. В периода 1907 – 1908 г. Корчак публикува своето произведение „Училището на живота“ в прогресивни списания, като изобразява фантастична картина на новото училище. Всички стъпки в професионалния му път водят към най-значимото му дело. Домът за сираци („Dom Sierot“) представлява прехода на Корчак от утопическите идеи към практиката. Той подготвя по-големите деца за живота, като ги „устройва“ в добри семейства и ги учи да живеят самостоятелно в специално отделени квартири. Януш Корчак е пионер в областта на детската педагогика и защита на детските права. Известен е със своите иновативни педагогически идеи и подходи към възпитанието на децата. Педагогическата му концепция се основава на четири основни принципа. Неговата педагогическа система, заедно с тази на Бел-Ланкастър, полага основите на демократичното образование и ученическото самоуправление, демонстрирайки възможностите за успешно формиране на лидерски качества у децата.

1.1.4. Бел-Ланкастърската система

Бел-Ланкастърската система като педагогическа система, демонстрира възможности за успешно формиране на лидерски качества у децата. Основната ѝ цел е

да намали наказанията, труда и разходите в образованието. Структурата ѝ се основава на разпределение на учениците по ниво на знания, а не по възраст. Ключов елемент е използването на монитори – по-напреднали ученици, които преподават на по-малко напредналите. Учителите обучават мониторите, които от своя страна обучават останалите ученици. Този метод стимулира напредналите ученици чрез преподаването и позволява на учителя да се фокусира върху насочване и контрол. Системата включва строга дисциплина, поддържана чрез система от награди и наказания. Някои от първоначалните засрамващи наказания, използвани от Ланкастър, по-късно са променени като непригодни. Системата се прилага за преподаване на основни предмети като четене, писане и аритметика. Според източниците, Бел-Ланкастърската система предоставя уникална възможност за учениците да развиват лидерски качества. Основни недостатъци на системата са липсата на педагогически опит у мониторите и строгата дисциплина, включваща телесни наказания. В българския контекст, Васил Априлов прави преглед на „взаимоучителната метода“ през 1841 г. Априлов търси подкрепа и съдействие за създаване на новобългарско училище, като изтъква готовността на Неофит Рилски да преподава по този метод и да състави материали на български език.

1.1.5. Класно-урочна система

Класно-урочната система е педагогическа система, която възниква като резултат от необходимостта от масовизиране на образованието при прехода от феодализъм към капитализъм. Системата е икономически по-ефективна от индивидуалните и груповите системи и намира широко приложение в училищата на Европа и Америка. Определен принос за утвърждаването ѝ има Волфганг Ратке, който формулира основни положения като учителят да пази мълчание, учениците да седят на местата си и да не се наказват за неуспехи. Ян Амос Коменски има най-голяма заслуга за обосноваването на системата, като подчертава значимостта на постоянни обединения на ученици в класове. Той вярва, че един учител може да обучава голям брой ученици с помощта на по-големите и по-подготвените ученици. Според него всички деца, независимо от социалния им статус, трябва да бъдат приети в училищата. Й. Ф. Хербарт също има принос за утвърждаване на системата, като неговата педагогическа система включва „формални степени“ (яснота, асоциация, система и метод) – основни етапи на процеса на обучението. Предимства на класно-урочната система: Обучаване на голям брой ученици от ограничен брой учители. Училището служи като социална среда за приобщаване на подрастващите към обществения живот. Съвместният училищен живот стимулира учениците към самопознание, самоусъвършенстване и самовъзпитание.

Недостатъци и критики срещу системата:

Ориентация към „среден ученик“, което не отчита индивидуалните особености. Строги отношения между учителя и учениците, липса на емоционални връзки. Опасност от отчуждаване на подрастващите от семейството и отрицателни възпитателни въздействия. Основното противоречие е преобладаването на общата работа на учителя с целия клас и индивидуалния характер на познавателната дейност на учениците. Това противоречие започва да се усеща в края на XIX и началото на XX век, когато елементарното образование, базирано на тази система, става пречка

за по-нататъшното развитие. Системата е подлагана на остра критика заради прекомерната регламентираност на формите и методите, недостатъчното отчитане на любознателността и интересите на отделните ученици, и отсъствието на истински демократични и хуманни отношения. Въпреки недостатъците, се отбелязва, че те могат да бъдат минимизирани при рационална организация на обучението.

1.1.6. Съвременната образователна парадигма на XXI век

Съвременната образователна парадигма се разглежда в контекста на прехода към информационно общество. Тя възниква и се променя, повлияна от глобализацията на икономическите и социално-политическите процеси. Основната цел на училището в този контекст е постигането на ново качество на образованието. Това ново качество се осъществява чрез предоставяне на универсални знания и умения (ключови компетенции), които да позволят на учениците да се реализират пълноценно в бъдеще. Образованието се разглежда като средство за овластяване на индивидите, което им помага да се научат да „живеят заедно“ в свят, характеризиращ се с плурализъм и многообразие. Основната цел на образованието в съвременното общество е създаването на условия за самореализация на индивида. През XXI век се появява мултикултурна образователна среда, която включва елементи, обхващащи жизненоважни влияния върху учениците с различни възможности и интереси. Педагогиката на многообразието се формира като област, тъй като традиционната педагогика е затруднена да разгледа организацията и функционирането на мултикултурната среда. Многообразието на децата се възприема не като проблем, а като ресурс, който може да бъде използван в образователния процес. То насърчава сърдечни и приятелски отношения. Съвременното образование се стреми към преход от дейностно-центрирана към личностно-центрирана педагогика. Това включва обучение, центрирано върху ученика и неговите способности, активно запомняне, използване на учителски посредници (медиатори) и свързване на училищните и извънучилищните образователни ресурси. Съвременното образование трябва да отговори на изискванията за плурализъм, толерантност и индивидуален път на обучение. Учениците в информационната ера имат различни потребности. Учителят вече не е единственият източник на информация, което поставя учителя в нова роля по време на учебния процес. Съвременната образователна система създава условия за развиване на лидерските качества чрез колективни дейности. Насърчаването на ученическото самоуправление и лидерските практики е необходимо условие за изграждането на по-ефективна и демократична образователна система. Успехът на всеки човек в съвременния свят зависи от неговите компетенции и качества, необходими за бързо вземане на решения, анализ на информация, социална активност, постигане на резултати, самообразование и поемане на рискове. Компетентностният подход е продукт на демократичните философии на образованието, включително конструктивистката, прогресивистката и други. Съвременната образователна парадигма включва и аспекти на постмодерната парадигма (отхвърляне на универсалните истини, акцент върху многообразието и плурализма, критично мислене, интердисциплинарен подход), социоцентричната (холистична) парадигма (акцент върху социалното взаимодействие и колективното учене, социална интеграция, общностни ценности), и индивидуалистичната (егоцентрична) парадигма. Интерактивните групово и проектно базирано обучение напълно

съответстват на предписанията на парадигмата на консенсуса и хармонизацията и са значими за осигуряване на благоприятна образователна среда. В обобщение, съвременната образователна парадигма се отличава от по-стари модели, като класно-урочната система, с по-силен фокус върху индивидуалното развитие, придобиването на ключови компетенции, демократичните и хуманни отношения, толерантността към многообразието и подготовката на учениците за живот в динамично информационно и мултикултурно общество.

1.2. Лидерство в образованието

Лидерството в образованието може да бъде определено като процес на привличане и насочване на способностите и енергията на всички участници в училищната общност към постигането на общи образователни цели. То е изкуството да вдъхновяваш другите. Също така, лидерството е процес, при който даден индивид оказва влияние върху група хора за постигане на обща цел. В образователен контекст, то се разглежда като механизъм за влияние и насочване на групови процеси с цел постигане на общи цели. Лидерството е процес на вътрешна социално-психологическа организация и управление на комуникацията в групата. Основната цел на лидерството е постигането на поставените цели. В рамките на образователните институции, лидерството се проявява на три нива: на ниво ръководен екип (директор и заместник-директор), на ниво учители (в частност ръководител на класа) и на ниво ученици (лидер на класа). Образователните институции имат съществено място за развитието на младото поколение, а оттам и за развитието на нацията и обществото. Една от отговорностите на училището е да възпита и обучи емоционално здраво и силно младо поколение.

1.2.1. Директорското лидерство като управление на образователната среда

Директорското лидерство е от съществено значение за управлението на образователната среда. Съвременният директор е повече от администратор – той е мениджър и лидер. Ключови аспекти на неговата роля включват непрекъснатата квалификация, доброто познаване на икономическите аспекти на образованието, ефективното използване на материалната база и възискателност към себе си и колектива. Директорът трябва да е новатор, който вижда развитието в перспектива и е неприимчив към пропуските в учебно-образователния и възпитателния процес. Добре осъществяваната управленска дейност осигурява правилното функциониране на училището и ефективността на педагогическия и непедагогическия персонал. От директорите се изисква да търсят нови възможности и да осигуряват сътрудничество. За успешно ръководство са необходими умения за работа с хора и прилагане на ефективен лидерски стил, който формира групов дух, морал и сплотеност. Професионализмът, чувствителността и умението да обединява и мотивира хората стават по-важни от ранга и поста. Лидерството може да се разглежда като влияние върху група хора за постигане на обща цел. Директорът, съчетавайки формалната власт с личния си авторитет (който се налага благодарение на личните качества), може да вдъхновява и ориентира колектива към постигане на задачите и целите. Ефективното съчетание на формална и личностна власт позволява на директора да

мотивиращ хората да приемат идеите за развитие на училището като свои. Успешните директори съчетават поведение на ръководител (мениджър) и водач (лидер). Разбирането на различните аспекти на лидерството е ключово за успеха на организациите. В контекста на училището, директорското лидерство, съчетаващо управленски умения и способност да вдъхновява, е жизненоважно за създаването на ефективна и подкрепяща учебна среда.

1.2.2. Учителите лидери и влиянието на класните ръководители, дизайн на класната стая

Учителите лидери и класните ръководители играят ключова роля в образователната система. Ефективността на управленските подходи и практики е важна за успешното развитие на образователната институция. Лидерството в училищна среда е сложно начинание, включващо компетентността и уменията на управляващите, резултатността на прилаганите стилове и ефективното взаимодействие с учениците. Личностните характеристики на учителите също оказват влияние върху лидерските им решения. Учителите срещат трудности с управлението на учениците и комуникацията с родители в XXI век и смятат, че стиловете им се нуждаят от осъвременяване, за да вдъхновяват и бъдат добри слушатели. Съвременният учител трябва да развива емоционалната и дигиталната си компетентност и има сложната задача да се утвърди като авторитет в началния етап, съобразявайки се с особеностите на ранната детска възраст. Менторството на младши педагогически специалисти е актуално в България и подпомага тяхното задържане, адаптиране, комфорт и взаимоотношения в колектива. Лидерството се разглежда като процес на социално влияние. Учителите лидери вдъхновяват и мотивират учениците и колегите си. Те създават среда, в която учениците се чувстват подкрепени за развитие на умения и таланти. Ефективните учители лидери демонстрират високи етични стандарти и служат за пример. Класните ръководители имат значително влияние върху учениците, тъй като са основните връзки между учениците, родителите и училището. Те играят важна роля в създаването на позитивна училищна култура и подпомагат учениците да постигнат академични и личностни успехи. Класните ръководители също подпомагат развитието на социални умения и положителни взаимоотношения между съученици. Дизайнът на класната стая е важен аспект от учебния процес, който може да повлияе на мотивацията и концентрацията на учениците. Подходящи цветове и декорации могат да създадат стимулираща учебна среда, а технологиите подпомагат интерактивното обучение. Осигуряването на зони за почивка помага на учениците да се отпуснат. Учителите лидери и класните ръководители, които обръщат внимание на дизайна, могат да създадат по-ефективна и мотивираща учебна среда. Ефективните класни стаи са оборудвани, просторни, подредени и чисти. Учителят трябва да може да достига до всеки ученик и да вижда всички от работното си място. Учениците, нуждаещи се от допълнителна помощ, трябва да са близо до учителя. Работата в малки групи изисква организация, за да не пречи, да има достъп до материали, да се контролират учениците и да се управлява шумът. Организацията на материалите цели максимална достъпност при минимална повреда, а училищните обекти изискват грижа. Периодичното почистване заедно с учениците е препоръчително. Преди учебната година учителят може да подготви стаята, включително табла, центрове и материали. Лидерс-

кият стил може да се дефинира като съвкупност от черти и методи или предпочитания и ценности, и трябва да бъде адаптивен и гъвкав.

1.2.3. Лидерство сред учениците

Лидерските качества не са присъщи на всеки индивид. Само малцина са в състояние да заемат лидерски позиции, да организират работата на хората и да управляват тази работа. В тази връзка лидерските качества са важен компонент на формирането на личността. Това позволява на по-младия ученик да се развива като личност и да постига значими резултати, така че в бъдеще дейността му допринесе за решаването на проблемите на обществото (Т. В. Бендас, О. В. Евтихов, И. Н. Логвинов, А. Менегети, Б. Д. Паригин, Л. И. Умански) (Ермилова, 2020, стр. 4). Понастоящем наличието на лидерски качества у по-малките ученици е един от механизмите за разрешаване на противоречието между нуждата на детето да се самоактуализира и възможността за изпълнение на даден процес. Детето в начална училищна възраст, което има качества на лидер, заема определени позиции в екипа и има възможност да се реализира в различни видове дейности в рамките на образователното пространство и извън него, което означава, че ще се усъвършенства като личност, което ще доведе до неговото развитие (Е. М. Дубовская, Р. Л. Кричевски, О. Б. Крушелницкая) (Ермилова, Ф., М., 2020, стр. 4 – 5). Структурата на съвременното училищно образование дава възможност за ефективно решаване на това противоречие в рамките на настоящата образователна система. Развитието на лидерските качества при децата в начална училищна възраст е по-ефективно при извършване на работа в колектив, отколкото индивидуално, тъй като децата се ръководят от околната среда. Те имат възможност да сравняват качества, присъщи на тях, с качества на непосредствената среда. Развитите лидерски качества могат да се считат за ключът към успеха на детето в бъдещия живот, тъй като те могат да бъдат приложени във всяка област на професионалната дейност.

1.3. Лидерство в начален етап на училищното образование

Лидерството в начален етап на училищното образование играе ключова роля за развитието на бъдещите граждани на нашето общество. Развитието на лидерски умения от ранна възраст не само подпомага академичния успех, но и изгражда важни социални компетенции. Развитието на лидерски умения в ранните години помага на децата да усвоят основни социални и комуникационни умения, които са основополагащи за тяхното бъдеще.

Според Коуен (2020, стр. 22), лидерството при децата стимулира самоувереност и ефективна комуникация. Освен това, ранното развитие на лидерски умения подготвя децата за бъдещи лидерски роли и отговорности (James, 2020, стр. 34). Учениците, участващи в лидерски дейности, често показват по-висока мотивация за учене и по-добри резултати в училище. Изследванията на Смит (2018, стр. 45) показват, че учениците, ангажирани в лидерски роли, имат по-добри академични резултати. Според изследванията на Грийн (2021, стр. 56), децата, които проявяват лидерство в ранна възраст, са по-склонни да участват активно в учебния процес. Чрез участие в лидерски дейности, учениците усвояват умения за организация, планиране и поемане на отговорност. Според Джонсън и Хоу (2019, стр. 67), участието в лидерски

инициативи изгражда чувство на отговорност и етика у децата. Лидерството насърчава децата да поемат отговорност за своите действия и решения (Brown, 2021, стр. 78). Лидерските проекти и инициативи насърчават децата да мислят извън рамките и да предлагат иновативни решения на проблеми. Картър (2017, стр. 89) подчертава, че лидерството развива креативност и критично мислене сред учениците. Тези умения са важни за бъдещото развитие и успех на децата (Kim, 2023, стр. 101). Лидерството в ранните учебни години помага на децата да развият социални и емоционални умения, които са необходими за успешното им взаимодействие със съученици и възрастни. Според Уилямс (2022, стр. 112), ученическото лидерство подпомага изграждането на емоционална интелигентност и умения за управление на емоциите.

1.3.1. Роли на ученици лидери

Проблемът с лидера и лидерството в ученическия екип е един от най-острите и актуални в съвременното училище. Лидерът в класа е подкрепата на класния ръководител, подпомага организирането на образователната работа. Лидерите са учениците, които организират своите връстници по най-естествения начин, допринасят за утвърждаването на социално значими ценности и ориентация. Без влияние чрез лидери, всеки екип, включително екип от деца, не може да бъде настроен да постигне целта, необходима на екипа. Лидерите не се раждат такива, те стават лидери и наистина в процеса на формиране и усилване на лидерските качества се развиват и други определени качества у детето.

1.3.2. Методи за формиране на ученици лидери в начален етап на основното образование

Методите за обучение на лидери в детски и младежки обществени сдружения са начини за постигане на цели и решаване на задачи, свързани с формирането и развитието на лидерски качества, способности, знания и умения на членовете на тези сдружения, които вече са или могат да станат лидери. В настоящата разработка ще приложим тази концепция за класа/класовете в начален етап на основното образование (Минова, 2018, стр. 44). Според класификацията на методите на възпитание от В. А. Сластенин, методите за обучение на лидери в детските и младежките обществени сдружения могат да бъдат разделени на четири основни групи (Минова, 2018, стр. 44):

1. Методи за формиране на личностно съзнание;
2. Методи за организиране на дейности и формиране на опит в социалното поведение;
3. Методи за стимулиране и мотивиране на дейности и поведение;
4. Методи за контрол, самоконтрол и самооценка.

Методите за формиране на съзнанието на личността на лидера се използват, за да предадат на индивида знания за лидерството, неговите съществени аспекти и прояви. Те са насочени към формиране на идеи и концепции за лидерска дейност в детските и младежките обществени сдружения. Тези методи включват разказ, разговор, лекция, обяснение, пример, диалог, убеждаване и интерактивни методи (Минова, 2018, стр. 44).

1.3.3. Подходи за формиране на ученическо лидерство в начален етап на основното образование

За да се формират и развиват лидерските качества, способности, знания и умения на деца, юноши и млади хора, образователните институции и младежките обществени сдружения използват различни технологии и методологии. Всяка технология или техника се прилага за дълъг период от време и включва комплексно въздействие върху различни аспекти на личността на лидера: когнитивна, мотивационна, ефективно практическа и рефлексивна (Минова, 2018, стр. 54). В рамките на тези технологии и методологии се използват различни методи за формиране и развиване на знания, идеи, концепции, мотиви, умения и способности на лидерите, както и за организиране на практически лидерски дейности (Минова, 2018, стр. 54). Технология за обучение на лидери – деца и младежи: Обществения сдружения използват набор от средства, методи и форми, които се базират на алгоритъм за организиране на процеса на работа с лидери (идентификация, обучение, организация на дейности, педагогическа подкрепа и наставничество) (Минова, 2018, стр. 54).

Методите за обучение на детски и младежки лидери включват набор от средства, методи и форми, които осигуряват постигането на целите и задачите на процеса на лидерско обучение (Минова, 2018, стр. 54). Основната разлика между технологията и техниката е, че технологията се основава на алгоритъм – ясна последователност от действия (етапи, стадии, стъпки) за постигане на предвидената цел. Препоръчително е да се използват технологии и техники, които допринасят за формирането, развитието и прилагането на лидерски качества и способности, като:

- ✓ Технология на колективното творческо дело (КТД);
- ✓ Интерактивни технологии за обучение;
- ✓ Технологии за формиране на социална активност и инициативност;
- ✓ Методика за формиране на морални ценностни ориентации;
- ✓ Технологии за лидерско обучение като „Изкачване“ и „Постижения“;
- ✓ Технологии за комуникативни игри и игрови техники (Минова, 2018, стр. 55).

ВТОРА ГЛАВА

ДИЗАЙН НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

2.1.Обект на научното изследване

Лидерството сред учениците от началния етап на училищното образование.

2.2. Предмет на научното изследване

Изграждане и развитие на лидерски умения и формиране на лидерски качества сред учениците от начален етап на основното образование.

2.3. Цели на изследването

1. Изследване на първичните условия за проявление на лидерство сред учениците от начален етап на училищното образование и мястото на лидерството в образователната институция и класа.
2. Изследване на първичните лидерски качества, сред учениците от начален етап на основното образование, оформяне на техния личностен профил и развитие.
3. Изследване на първичните проявление на единната система от ценности Арете, сред учениците от начален етап на училищното образование.
4. Създаване на методическа система от форми, методи и средства за развитие на лидерски умения и компетентности у учениците в 1. – 4. клас.

2.4. Изследователски задачи

1. Да се осъществи теоретично проучване на изследвания проблем;
2. Да се проведе изследване, чрез което да се идентифицира мястото на лидерите – ученици в училище, според мнението на директорите на образователните институции;
3. Да се изследва ученическото лидерство в началните класове като елемент от дизайна на класа, съгласно мнението на началните учители;
4. Да се проследят наличието и проявленията на единната ценностна система Арете сред учениците от 1. – 4. клас, както и отношенията при решаване на различни ситуации, предполагащи проявата на лидерско поведение;
5. Да се конструират Въпросници за определяне мястото на лидерството в ученическа възраст от 1. до 4. клас за учители и директори
6. Да се конструира Въпросник за определяне наличието и проявлението на ценностна система Арете, сред учениците от начален етап.
7. Да се изготви модел от методи и техники и методически разработки, чрез които учениците от начален етап на основното образование да поставят основите за развитие на лидерски качества.
8. Да се конструира Въпросник за изходяща диагностика на учениците, които са участвали в прилагане на модела за развитие на лидерски качества.
9. Да се конструират протоколи за наблюдения като инструмент за анализирание на цялостното приложение на модела.
10. Да се съберат данни от експертни оценки от учители в начален етап, чрез които да се разгледа педагогическото приложение на модела за развитие на лидерските качества, сред учениците от 1. – 4. клас
11. Да се проведе педагогически експеримент с ученици от 3. и 4. клас на началния етап на образование с реализиране на съставения авторски модел за формиране на лидерските умения и качества.
12. Да се формулират изводи и препоръки от проведеното изследване за педагогическата практика.

2.5. Хипотези

Хипотеза 1. Допуска се, че проявленията на различни лидерските качества се среща още сред учениците от начален етап на основното образование.

Хипотеза 2. Допуска се, че учениците от начален етап на училищното образование проявяват личностни характеристики на единната ценностна система Арете.

Хипотеза 3. Предполага се, че формирането на лидерски качества сред учениците от начален етап на основното образование ще бъде улеснено, ако бъде създадена методическа система от форми, методи и средства за развитие на лидерски умения и компетентности у учениците.

Хипотеза 4. Приема се, че ситуации, които изискват различни решения, ще провокират проявата на различни лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас.

2.6. Организация и методология на изследването.

Чрез настоящето изследване се цели да се събере данни и да се анализира присъствието на лидерството сред учениците в началните класове от училищата в България. Цели се, също така да се състави образователен модел и методически разработки, чрез които да се развият лидерските качества у учениците на 1. – 4. клас., което в последствие да допринесе за формиране на адаптивна и отговаряща на съвременните обществени изисквания ученическа лидерска личност.

2.7. Изследвани лица

2.7.1. Директори

Обхванати са 43 училища в страната. Въпросникът анкета е предоставен за попълване на директори на учебни заведения, намиращи се в разнообразна по характеристика територията. Подборът на образователни институции се извърши по съответни критерии, като част от тях са: училищата да бъдат в райони в четирите краища на България, да са на територията и на Южна, и на Северна България. Част от учебните заведения са основни училища, а другата част са средни училища. Също така се обърна внимание и на етническия състав в образователните институции като изследването се насочи, както към училища с еднороден етнос, така и към мултикултурна среда.

2.7.2. Учители 1. – 4. клас

Обхванати са 80 учители, които преподават на ученици от 1. до 4. клас, от четири населени места. Въпросникът анкета е предоставен за попълване на учителите от начален етап и на учителите, които провеждат целодневната подготовка. Подборът на образователни институции се извърши по съответни критерии, като част от тях са: училищата да бъдат в райони на голям град, средно голям град, малък град, но общински център и село. Учебните заведения са основни училища и средни училища. Също така се обърна внимание и на етническия състав в образователните институции като изследването се насочи, както към училища с еднороден етнос, така и към мултикултурна среда.

2.7.3. Ученици 1. – 4. клас

Обхванати са 118 ученици от 4 клас, от четири населени места. Въпросникът анкета е предоставен за попълване на учениците от 4 клас, намиращи се в разнообразна по характеристика територията. Подборът на образователни институции се извърши по съответни критерии, като част от тях са: училищата да бъдат в райони на

голям град, средно голям град, малък град, но общински център и село. Учебните заведения са основни училища и средни училища. Също така се обърна внимание и на етническия състав в образователните институции като изследването се насочи, както към училища с еднороден етнос, така и към мултикултурна среда.

2.7.4. Описателна статистика на социално-демографските характеристики на изследваните лица:

За настоящият анализ, въпросник-анкета (за директори) е попълнен от преобладаващ брой жени – 60,46% и 29,53 % мъже, които са директори на училища в страната. По отношение на местоположението и населеното място информация е събрана от образователни институции, които са в рамките на град (областен или общински) – 88,37% и малки населени места (села) – 11,63%. В конструираното изследване, на етап входяща диагностика са включени начални учители като преобладаващият брой са жени – 100 %, а по отношение на местоположението, информацията е събрана на база определените характеристики за различен вид населени места – голям град, средно голям град, малък град, но общински център и село. За конструираният анализ, въпросник-анкета (за ученици) е попълнен от почти равен брой момчета – 52,94 % и 47,06 % момчета, които са ученици от 4 клас в съответното на училище.

2.8. Изследователски дизайн. Методи на изследване

2.8.1. Методи на диагностика

Инструментите, използвани в цялостното проучване са предназначени, от една страна да се проучи мнението на директорите и учителите в образователните институции и да направи оценка, до каква степен въпросът с ученическото лидерство е актуален за тях и дали има нагласи за създаване на определени дейности в училище, които да допринесат за развитие на лидерските качества сред учениците, а от друга страна се проучва и мнението на учениците, чрез което се анализира до каква степен в тях се наблюдават основните белези на лидерската личност, съгласно единната ценностна система „Аретè“. Следващият инструмент представлява пилотен модел за практическо усвояване на знания, умения и отношения у учениците, във връзка с лидерството и развитие на лидерската личност, обвързана с трите етапа на развитие на лидера – индивид – личност – лидер, чрез знания за добродетели, умения за формиране на вътрешни сили и развитие на лидерски качества. Третият инструмент, включва създаването на проект от учениците, който е структуриран модел, чрез който учениците да развият умения за разпределяне и влизане в определени лидерски роли, което от своя страна да постигне реализиране на крайна цел (продукт). Последният инструмент е насочен към събирането на експертни оценки от началните учители и анализ на протоколи за наблюдения.

2.8.1.1. Въпросник анкета за директори

Въпросникът за директори за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас е конструиран от 22 въпроса. От 1 до 16-ти въпрос, респондентите отговарят с ДА/НЕ/Не мога да преценя, а на въпросите от 18 до 22-ти са насочени към изразяване на лична позиция по изследвания проблем и възможност да попълнят информация за пол, учебно заведение, брой ученици, етнически състав и населено място. Въпросите са конструирани, чрез твърдения, които да определят вижданията

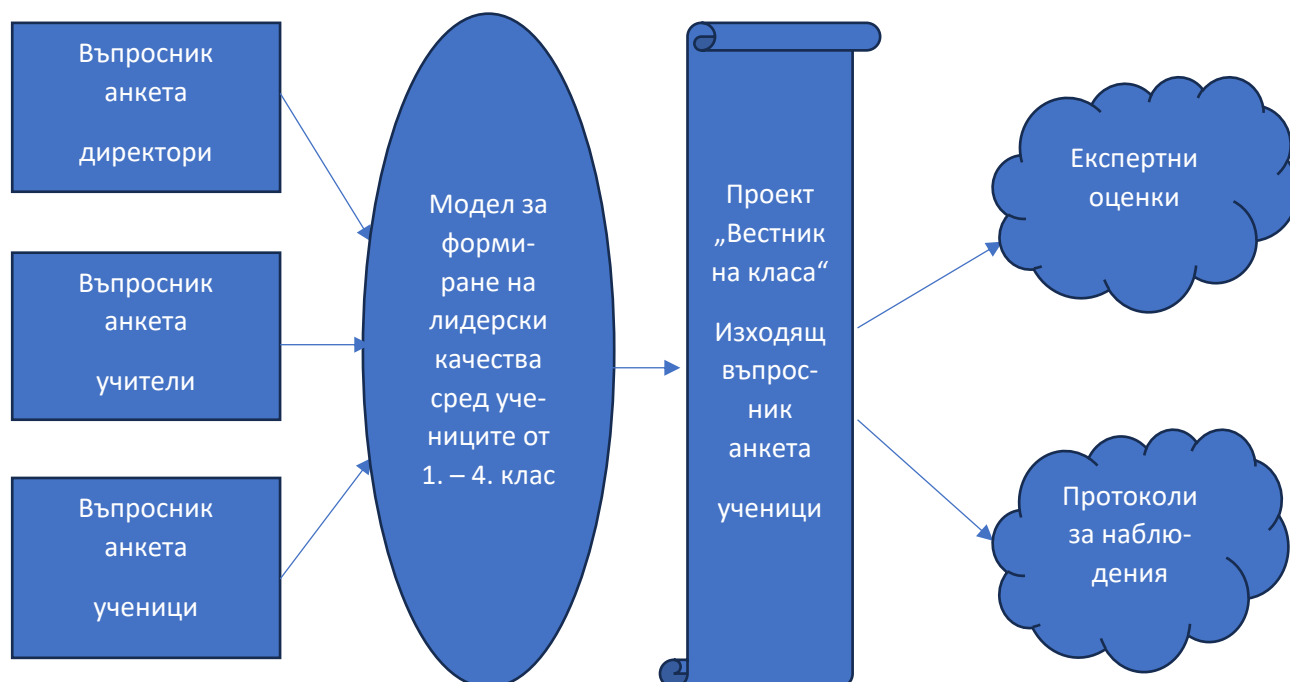
на директорите за проявите на лидерски качества сред учениците от началния етап като се обособиха няколко аспекта на проучването – от общото към частното.

2.8.1.2. Въпросник анкета за учители

Въпросникът за начални учители за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас е елемент от изследването, чрез който да се определи и изследва мнението им, по отношение на присъствието на лидерство сред учениците, на които преподават. Разгледани са въпроси, дали лидерството има място в мениджмънта на класната стая и дали чрез лидерски качества, учениците могат да постигнат по-добри резултати в образователните си и възпитателни проекции. Анкетата е конструирана в 21 въпроса. От 1 до 14 въпрос, респондентите отговарят на посочените твърдения с ДА/НЕ/Не мога да преценя. Въпросите 15 и 16 са с отворени отговори, което цели събиране на мнения и изразяване на лична позиция по поставената тема. Въпросите от 17 д 21 са свързани с набиране на информация за пол, на кой клас преподава съответния учител, населено място, образователна институция, както и брой на учениците в клас.

2.8.1.3 Въпросник анкета за ученици

Въпросникът за ученици за проявление на единната ценностна система „Аретѐ“ е конструиран от 26 въпроса. Всеки два от въпросите отговаря на различно ниво от ценностната система Първо ниво:1. Звезда на добродетелите на индивида – Индивид, добродетели: Вярa, Бран, Любoв, Труд, Власт. От 1-12 въпрос (1-2 – Вярa, 3-4 – Бран, 5-8 Любoв, 9-10 – Труд, 11-12 – Власт). Втори ниво:2. Квадрат на вътрешните сили: Разум, Воля, Чувства, Морал. От 13-20 въпрос (13-14 – Чувства, 15-16 – Морал, 17-18 – Воля, 19-20 – Разум). Трето ниво:3. Триъгълник на качествата на лидера: Вдъхновение, Идея, Импулс. От 21-26 въпрос (21-22 – Идея, 23-24 – Вдъхновение, 25-26 – Импулс). На въпросите, респондентите отговарят с ДА/НЕ/Не мога да преценя и възможност да попълнят информация за пол, учебно заведение, клас и населено място.

2.8.2. Модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас

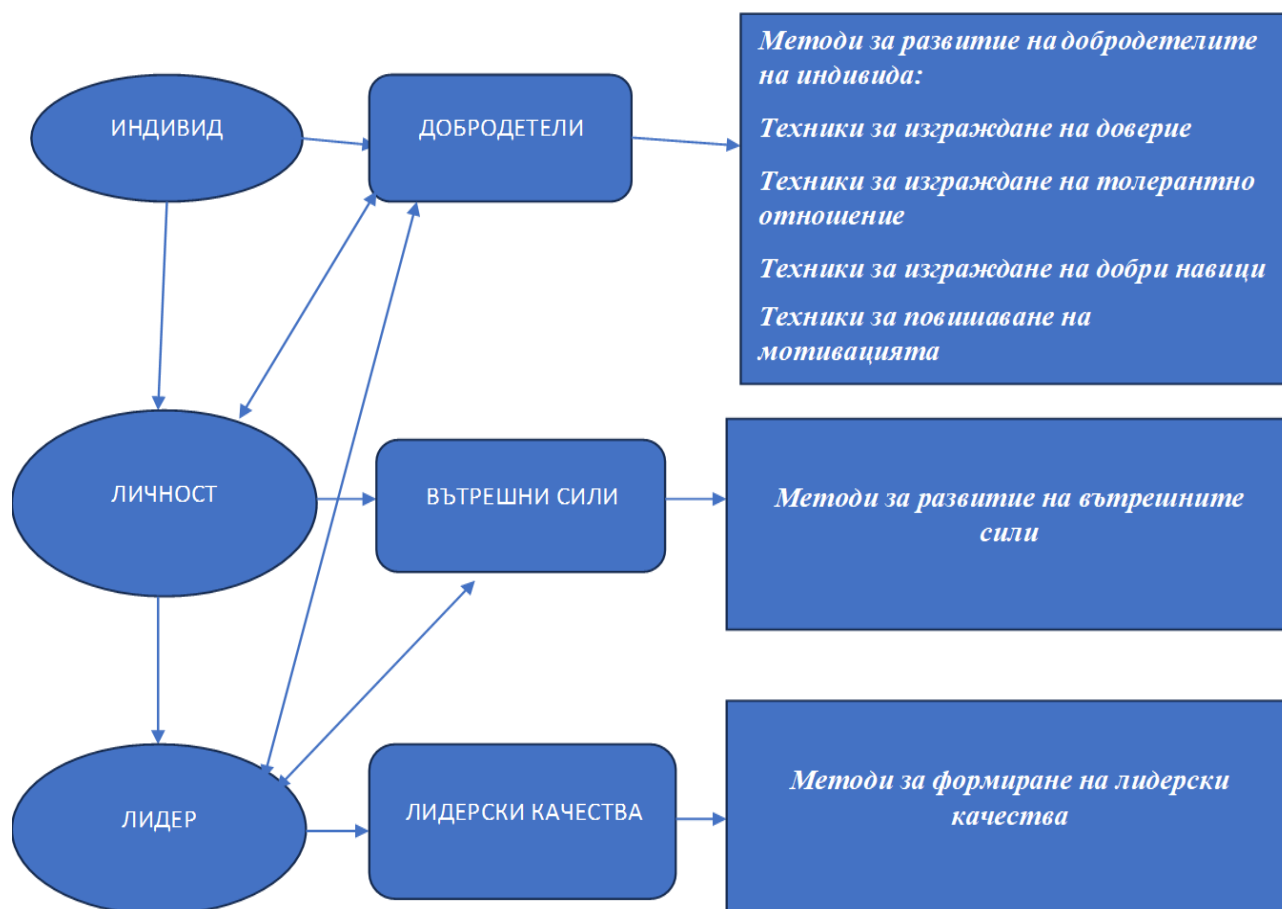
За проектиране на модела за развитие на лидерските качества у учениците от 1. – 4. клас се обособиха няколко етапа. Структурата на дейностите, представлява единство на методи и техники, които са обособени в различни подкатегории, които имат за цел поетапно да се натрупат, чрез практическо приложение определени знания за добродетели, вътрешни сили и качества на лидера, които в последствие да прерасне в нагласа и мотивация за позитивни взаимоотношения.

Методи за развитие на добродетелите на индивида: *Техники за изграждане на доверие* („Хвани ме като падна“, „Нека да си разкажем историята“, „Разбера как уча“, „Разбери кои са ми силните страни“, „Нека да си кажем истината“); *Техники за изграждане на толерантно отношение* („Бъдете уважителни“, „Опознай себе си“, „Помагай на останалите да се развиват“, „Бъдете уязвими“); *Техники за изграждане на добри навици* (ученически дневник на добрите навици); *Техники за повишаване на мотивацията* („Показване на признание“, „Опитай да се вслушаш“, „Създай си култура в твоя клас“, „Разчитай на поставянето на цели“, „Избери си автономност“)

Методи за развитие на вътрешните сили: „*Приеми негативния опит като възможност за учене*“; „*Силата идва от дисциплината*“; „*Уважавай всичко живо, наблюдавай красотата във всичко*“; „*Винаги се поддържайте свежи, хармонизирайте с природата*“

Методи за формиране на лидерски качества: „ВЕСТНИК НА КЛАСА“

Схема на модел за развитие на лидерски качества сред учениците от 1.-4. Клас

2.8.3. Интерпретация на формиращия етап от експеримента, свързани с „Модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас“

Прилагането на пилотния методически модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас се извърши с участието на 118 ученици от 4 клас в 4 училищата. Във всяко училище моделът се приложи в рамките на две учебни седмици, в часовете по „Занимания по интереси“. Преди да започне същинското прилагане се проведе съгласуване с родителите на учениците от съответните образователни институции като им се предостави Декларация за информирано съгласие, с което да изразят своята воля дали децата им да бъдат включени в тези практически занимания и дали може техните обобщени данни и снимков материал да се използва за целите на настоящия дисертационен труд. Декларацията съдържа и кратка анотация за целите, задачите на методическото изследване и кратко представяне на практическите занимания.

2.8.4. Изходящ въпросник – анкета за ученици от 1. – 4. клас

Изходящият въпросник-анкета за ученици от 1.4. клас има за цел, чрез събраните данни да се анализира до каква степен проведеният пилотен методически модел за развитие на лидерските качества, повишава тяхната готовност и осведоменост, свързана с добродетелите, вътрешните сили и лидерските качества на база на развитие – индивид-личност-лидер. Въпросникът е конструиран от 17 въпроса като отговорите с ДА/НЕ/Не мога да преценя, на въпросите от 1-17 дава информация до каква степен методическият модел е повлиял на тяхното личностно развитие и промяна в отношенията. Въпросите също така са разгърнати на база конкретните методи и техники, за да се провери тяхното приложение при учениците в тази възраст.

2.8.5. Протоколи за наблюдения и експертни оценки

По същество наблюдението в този модел заема важно място, тъй като има за цел да допринесе за създаване на аналитична база данни и да формира умения за критично мислене. Наблюдението тук има два аспекта, от една страна анализите, които ще направи учителя, а от друга страна заключенията, които учениците ще вземат за отправна точка, по отношение на личностното си развитие и сътрудничеството си един с друг. В някои от техниките, наблюдението е в ръцете на учителя като коректив на поведението на учениците и за подкрепа на техните дейности. В други техники децата сами е необходимо да се наблюдават, да наблюдават останалите и/или заобикалящата ги действителност, което в последствие ще им помогне да оценяват различни учебни и житейски ситуации в дълбочина и да могат да използват ефективни взаимодействия. Тези самоанализи могат да служат и за вид рефлексия, която в последствие да дава отговори на въпросите, свързани с личната им самоактуализация. В протоколите за наблюдение, които са предоставени за използване по време на пилотното провеждане на трите модула от методи, част от модела за развитие на лидерските качества у учениците от 1. – 4. клас се използва „Критериална матрица“, чрез която се обобщава цялостното представяне на учениците в класа по време на заниманията.

2.9. Статистически методи

Статистическият тест на знаците (Sign Test) е непараметричен метод, използван за сравняване на две свързани проби или двойки наблюдения. Този тест се прилага, когато данните са в номинална скала и няма нормално разпределение, което прави параметричните тестове като t-теста неподходящи. Основната идея на теста на знаците е да се определи дали има значителна разлика между две групи чрез броене на положителните и отрицателните разлики между съответните двойки наблюдения.

2.10. Процедури за провеждане на изследването

Изследването е проведено в периода март 2024 г. до декември 2024 г.

Изследването се осъществи в пет етапа.

ТРЕТА ГЛАВА

РЕЗУЛТАТИ, АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ДАННИТЕ ОТ ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

3.1. Анализ и интерпретация, свързани с „Въпросник за директори за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“

Резултатите от проучването предоставят ясни и значими доказателства, че лидерските умения могат и трябва да бъдат развивани от ранна възраст. Учениците в начален етап на своето образование имат потенциал да проявяват лидерски качества, които са важни не само за техния личностен растеж, но и за ефективността на учебния процес и социалната динамика в класната стая. Подкрепата за такива инициативи от страна на образователните лидери е ключова за успешната им реализация.

Отговорите на въпроси № 15 и № 16 имат за цел, чрез възможност за своден текст, директорите да изразят личното си мнение в една по свободна форма, на какво, според тях, се дължи проявата на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас и в кои ситуации, най-често се проявява определен тип лидерство сред тях. Някои директори са дали свои отговори в тази посока, а други са предпочели да оставят въпросите без отговор. В този случай може да се направи анализ, че ръководителите, които в някакви конкретни ситуации са срещали изразени лидерски позиции сред учениците в тази възрастова група, могат по-категорично да дадат становище в тази посока. Директорите, които са оставили тези въпроси без отговори, са и онези, които са отговорили с „не мога да преценя“ на въпроса дали един или повече лидери в клас, биха допринесли за по-добри резултати, от което може да се направи заключение, че ако конкретни дейности и ситуации биха били застъпени, по отношение на лидерските качества на учениците от начален етап, то би могло да се формира едно по-категорично мнение сред ръководителите на образователните институции по отношение на кои ситуации водят до проявление на лидерство сред учениците и на какво се дължи тази проява.

В обобщение на въпрос № 15: „На какво смятате, че се дължи проявата на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас?“, отговорите могат да се синтезират по следният начин:

- ✓ На личностни качества, поведение, черти – увереност, желание да води, да командва, умение да се хареса, да създава настроение, да организира;
- ✓ В училищната среда се разгръщат всички групови динамики, които наблюдаваме в групи от възрастни хора. Това означава, че са налице всички предпоставки да наблюдаваме лидерство и сред учениците. Лидерите в училище обикновено са онези деца, които организират класа за различни училищни мероприятия, събират парите за подарък за класната, дават идеи. С лекота привличат положителното внимание както на съучениците си, така и на учителите;
- ✓ На ясна представа за желаните бъдещи резултати и за начините за тяхното постигане;
- ✓ На черти от характера;
- ✓ Личностни и характерови особености, обективни условия за проявление на същите;
- ✓ Опитът и вярата в себе си, желанието да се изявят;
- ✓ Харизма, комуникативност, умения за сътрудничество;

В обобщение на въпрос № 16: „В кои ситуации, най-често се проявява определен тип лидерство сред учениците от 1. – 4. клас?“, отговорите могат да се синтезират по следният начин:

- ✓ При участие в състезания, при организиране на игри, тържества. При организиране на междучасията. Индивидуални изяви. При решаване на конфликти. При изразяване на мнение по даден въпрос;
- ✓ Най-често се проявява определен тип лидерство при необходимостта да се изпълни определена задача. Лидерство се проявява и при екипна работа/работа по групи/ в учебния процес;
- ✓ Междучастни отношения в учебна среда, екипна работа, спортни дейности, неформално общуване;
- ✓ Във всички в ежедневието си проличават. Особено при работа в група/екип.;
- ✓ Когато учениците искат да са водещи в класа и насочват своята енергия и креативност в тази посока;
- ✓ В ситуации, които изискват организиране на други ученици, в екипни дейности, проекти, кризисни ситуации;
- ✓ В конфликтни и проблемни ситуации.

3.1.1. Статистическа интерпретация на данните от „Въпросник за директори за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“

Ниски p -стойности (обикновено под 0,05) показват, че има значима разлика и резултатите не са случайни. По-специално, p -стойности, които са много малки (като 10^{-13}), показват силна статистическа значимост. Въпросите от 1 до 10 и 13-14 имат много ниски p -стойности, което показва силна статистическа значимост. Тоест, има убедителни доказателства, че учениците проявяват лидерски качества, формират групи на общуване, помагат на учителите и т.н. Въпросите 11 и 12 също имат ниски p -стойности, но не толкова ниски като другите, което все още показва значима разлика. Въз основа на тези p -стойности, можем да заключим, че учениците от 1. – 4. клас в действителност проявяват лидерски качества и тези качества зависят както от

вътрешни фактори (като темперамент и характер), така и от външни фактори (като семейната среда и етнос/религия). Резултатите от проведеното проучване сред директорите за наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас предоставят значими прозрения, които могат да послужат като основа за бъдещи инициативи и програми в образователната система. Високата статистическа значимост на р-стойностите показва ясни тенденции и утвърдени мнения сред анкетираните. **Наличие на лидерски качества:** Първите четири въпроса от проучването показват, че съществува убедително мнение, че дори в ранна възраст учениците могат да проявяват лидерски качества. Това предполага, че лидерството не е свързано само с по-зрели възрастови групи, а напротив, че началото на училищната кариера е подходящо време за идентифициране и насърчаване на тези умения. **Социална динамика и формиране на групи:** Въпросът, свързан с формирането на групи на общуване, разкрива, че социалната структура и динамика играят важна роля в класните стаи. Това предполага, че учениците от ранна възраст са склонни да се социализират и формират групи, което е естествен процес в развитието на социалните умения и лидерски качества. **Полза за учителите и учебния процес:** Отговорите на въпросите, касаещи помощта за учителите и формирането на лидерски групи в класната стая, показват, че наличието на лидери сред учениците може значително да улесни учебния процес. Учениците с лидерски умения могат да поемат част от отговорностите и задачи, което намалява натоварването на учителите и подобрява ефективността на учебния процес. **Природата на лидерските качества:** Разгледаните въпроси, свързани с вродените и развитите лидерски качества, показват, че мнението на анкетираните е разнопосочно. Докато има значима подкрепа за твърдението, че лидерските качества могат да се развиват, има и част от отговорите, които показват вяра във вродения характер на лидерството. Това подчертава значимостта на образователните програми, които целят развитието на тези умения. **Подкрепа за инициативи и програми:** Резултатите показват силна подкрепа за инициатива, насочена към развитието на лидерските умения сред учениците. Това предоставя солидна основа за планиране и внедряване на програми, които да развиват лидерството в ранна възраст. Анкетираните са готови да подкрепят такива дейности във своите училища, което е изключително положително за бъдещето на образователната система. **Влияние на външни фактори:** Последните въпроси, свързани със семейната среда, етнос/религия, темперамент и ситуациите, в които попадат учениците, разкриват комплексния характер на лидерството. Лидерските качества не са изолирани от външни влияния, а напротив – те се формират и развиват под въздействие на множество фактори. Това подчертава нуждата от интегриран подход при разработването на програми за развитие на лидерските умения, който да отчита всички тези аспекти.

3.2. Анализ и интерпретация, свързани с „Въпросник за учители за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“

Данните от въпросника ясно показват, че учителите в началните класове признават значението на лидерските качества сред учениците и са убедени в нуждата от тяхното развитие. Силната подкрепа за различни аспекти на лидерството подчертава необходимостта от интегрирани програми и инициативи, насочени към развиване на

лидерските умения от ранна възраст. Учителите виждат стойността на тези умения не само за индивидуалното развитие на учениците, но и за подобряване на учебния процес и социалната динамика в класната стая. С това заключение, можем да потвърдим, че развитието на лидерски качества е не само възможно, но и необходимо за изграждането на успешни и уверени личности.

Отговорите на въпроси № 15 и № 16 имат за цел, чрез възможност за своден текст, началните учители да изразят личното си мнение и в свободна форма да се опитат на формулират виждания за това, на какво, според тях, се дължи проявата на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас и в кои ситуации, най-често се проявява определен тип лидерство сред тях. Повечето от анкетираните учители са дали свои отговори в тази посока, а други са предпочели да оставят въпросите без отговор. В този случай може да се направи анализ, че началните учители, които отговарят положително и констатира определени лидерски позиции сред учениците в тази възрастова група, както и такива, които подкрепят такъв тип изява, могат по-пълноценно да изразят мнение и да формират основни принципи в тази посока. Учителите, които са оставили тези въпроси без отговори, са и онези, които са отговорили с „не мога да преценя“ на въпроса дали има място за лидери сред учениците от 1. – 4. клас, от което може да се направи заключение, че ако конкретни дейности и ситуации биха били застъпени, по отношение на лидерските качества на учениците от начален етап в тяхната практика и прилагат такъв тип занимания в клас, то би могло да се формира едно по-категорично мнение сред началните учители, по отношение на кои ситуации водят до проявление на лидерство сред учениците и на какво се дължи тази проява.

В обобщение на въпрос № 15: „На какво смятате, че се дължи проявата на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас?“, отговорите могат да се синтезират по следният начин:

- ✓ На възпитанието и ценностите вкъщи;
- ✓ На личностни качества, семейна среда и интелект;
- ✓ Смятам, че се дължи на комбинация от личностни качества, семейна среда, социални взаимодействия и ролята на учителя;
- ✓ Според мен проявата на лидерство сред малките ученици се дължи на това, че имат силно желание да бъдат одобрявани и следвани. Това би се зародило още от най-ранна възраст, чувайки „Ти си най-добрия/ата!“ и др.;
- ✓ Борба за надмощие;
- ✓ Развиване на лидерските умения, още в семейството при ранна детска възраст;
- ✓ Лични особености, възпитание в семейството, опит в общуването с други деца;
- ✓ Среда, вродени лидерски качества, самочувствие у учениците;
- ✓ На старанието;
- ✓ На вродени качества, начин на възпитание и среда на живот;
- ✓ Смятам, че се дължи на високото ниво на отговорност, която притежават. Те са по-добри от другите в планирането на деня си и се фокусират върху своите задачи и цели;
- ✓ На правилна подкрепа от учителя.

В обобщение на въпрос № 16: „В кои ситуации, най-често се проявява определен тип лидерство сред учениците от 1. – 4. клас?“, отговорите могат да се синтезират по следният начин:

- ✓ При спор;
- ✓ При работа в екип.
- ✓ При работата по екипен проект. Когато им се възлагат отговорности;
- ✓ Лидерските качества сред учениците смятам, че се проявяват най-често при групови задачи, игри, състезания, помощ в класната стая, разрешаване на конфликти, извънкласни дейности и организиране на спонтанни игри в междучасията;
- ✓ В играта;
- ✓ Избор на игри;
- ✓ В групова, или екипна работа; при организирани игри по време на час по спорт;
- ✓ Разговор, игра;
- ✓ Решаване на конфликти в класа, при зададена проектна задача (работа в екип), поставяне на цели в класа, мотивация на съучениците си;
- ✓ При игра;
- ✓ При организиране и провеждане на класни събития, празници, игри и др;
- ✓ По време на екипната работа, по време на междучасията и през времето за отдиш;
- ✓ В час, в игри, при проектни дейности, др.

3.2.1. Статистическа интерпретация на данните от „Въпросник за учители за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас“

Резултатите от проведеното проучване сред учителите за наличието на лидерство сред учениците от 1. – 4. клас предоставят значими прозрения, които могат да послужат като основа за бъдещи инициативи и програми в образователната система. Високата статистическа значимост на *r*-стойностите показва ясни тенденции и утвърдени мнения сред анкетираните. **Наличие на лидерски качества:** Първият въпрос от проучването показва, че съществува убедително мнение, че учениците в началните класове могат да проявяват лидерски качества. Това предполага, че лидерството не е свързано само с по-зрели възрастови групи, а напротив, че началото на училищната кариера е подходящо време за идентифициране и насърчаване на тези умения. **Социална динамика и формиране на групи:** Въпросът, свързан с формирането на групи на общуване, разкрива, че социалната структура и динамика играят важна роля в класните стаи. Това предполага, че учениците от ранна възраст са склонни да се социализират и формират групи, което е естествен процес в развитието на социалните умения и лидерски качества. **Полза за учителите и учебния процес:** Отговорите на въпросите, касаещи помощта за учителите и формирането на лидерски групи в класната стая, показват, че наличието на лидери сред учениците може значително да улесни учебния процес. Учениците с лидерски умения могат да поемат част от отговорностите и задачи, което намалява натоварването на учителите и подобрява ефективността на учебния процес. **Природата на лидерските качества:**

Разгледаните въпроси, свързани с вродените и развитите лидерски качества, показват, че мнението на анкетираните е разнопосочно. Докато има значима подкрепа за твърдението, че лидерските качества могат да се развиват, има и част от отговорите, които показват вяра във вродения характер на лидерството. Това подчертава значимостта на образователните програми, които целят развитието на тези умения. **Подкрепа за инициативи и програми:** Резултатите показват силна подкрепа за инициатива, насочена към развитието на лидерските умения сред учениците. Това предоставя солидна основа за планиране и внедряване на програми, които да развиват лидерството в ранна възраст. Анкетираните са готови да подкрепят такива дейности във своите училища, което е изключително положително за бъдещето на образователната система. **Влияние на външни фактори:** Последните въпроси, свързани с ролите и дейностите, показват, че лидерските качества могат да се проявят в различни контексти. Това подчертава гъвкавостта на лидерството и нуждата от разнообразие в задачите и отговорностите, предоставяни на учениците. Резултатите от проучването предоставят ясни и значими доказателства, че лидерските умения могат и трябва да бъдат развивани от ранна възраст. Учениците в начален етап на своето образование имат потенциал да проявяват лидерски качества, които са важни не само за техния личностен растеж, но и за ефективността на учебния процес и социалната динамика в класната стая. Подкрепата за такива инициативи от страна на учителите е ключова за успешната им реализация. Тези данни ясно подчертават значението на целенасочени програми и инициативи, насочени към развиване на лидерските умения сред учениците. Развитието на тези умения е не само възможно, но и необходимо за изграждането на успешни и уверени личности.

3.3. Анализ и интерпретация, свързани с „Въпросник за ученици за проявление на единната ценностна система АРЕТЕ сред учениците от 1. – 4. клас“

Резултатите от въпросника за ученици показват, че учениците в начален етап на своето образование имат добре развити социални и личностни умения, които ги подпомагат в учебния процес и социалната динамика в класната стая. Значимите р-стойности в повечето въпроси подчертават ясно изразени тенденции и убеждения сред анкетираните ученици. Тези резултати могат да послужат като основа за разработване на програми и инициативи, които подкрепят личностното и социалното развитие на учениците.

3.3.1. Статистическа интерпретация на данни от „Въпросник за ученици за проявление на единната ценностна система АРЕТЕ сред учениците от 1. – 4. клас“

Проучването, проведено сред учениците от 1. – 4. клас относно проявлението на единната ценностна система АРЕТЕ, разкрива много важни аспекти от техния социален и личностен живот. Данните показват ясни тенденции и убеждения сред учениците, които могат да служат като основа за разработване на бъдещи инициативи и програми в образователната система. Високата статистическа значимост на р-стойностите потвърждава значимостта на изводите. **Самостоятелност и подкрепа от съученици:** Въпросите, свързани със самостоятелността и подкрепата от съученици,

показват висока степен на самоувереност и независимост у учениците. Те също така усещат наличието на подкрепа от страна на съучениците, което е ключово за изграждане на позитивна и подкрепяща учебна среда. **Социални умения и работа в групи:** Учениците ясно предпочитат работа в групи и намират удоволствие в социализацията с повече от един съученик. Това подчертава важността на социалните взаимодействия и умения, които се развиват чрез групови дейности. Учениците се чувстват уважавани и самите те уважават мнението на другите, което е основа за ефективна екипна работа. **Лидерски и личностни качества:** Резултатите показват, че учениците проявяват лидерски качества, като са отговорни към задачите си и изпълняват обещанията си. Те също така имат интерес към нови дейности и показват търпение, когато е необходимо. Тези качества са ключови за развитието на увереност и стремеж към постижения. **Отношение към училището и новите неща:** Учениците намират училището за полезно и обичат да откриват нови неща. Те имат различни идеи от останалите и показват иновативност и оригиналност. Това подчертава значимостта на стимулиране на креативността и любознателността у учениците. **Социална чувствителност и ролеви модели:** Учениците желаят одобрение от останалите и имат модели за подражание, които им служат като вдъхновение. Това е важно за изграждане на положителна самооценка и мотивация. Също така, някои ученици реагират остро в спорове, което показва нуждата от развиване на умения за управление на конфликти и емоционална регулация. Резултатите от проучването предоставят ясни и значими доказателства за развитието на важни социални и личностни умения сред учениците. Те показват, че учениците в начален етап на своето образование имат потенциал да развиват самостоятелност, лидерски качества и социална чувствителност. Тези умения са важни не само за техния личностен растеж, но и за подобряване на учебния процес и социалната динамика в класната стая. Разработването на целенасочени програми и инициативи, насочени към подкрепа на тези умения, е ключово за успешната реализация на потенциала на учениците. Образователната система трябва да продължи да насърчава креативността, любознателността и социалната подкрепа, за да създаде положителна и стимулираща учебна среда.

3.4. Анализ и интерпретация, свързани с „Изходящ въпросник за учениците от 1. – 4. клас“

Въпросите в изходящата диагностика имат за цел, чрез събраната информация да се анализира дали проведените практически занимания да повишили нивото на знания за добродетелите, уменията за използване на вътрешните сили и нивото на формиране на определен тип лидерски качества. Анкетата показва значителни положителни промени в знанията и отношението на учениците по отношение на различни добродетели като доверие, толерантност и уважение, както и повишена мотивация за работа в екип и съвместни проекти. Въпроси като „Научили повече за това какво е доверие?“ и „Смяташ ли, че дисциплината е важна?“ демонстрират пълно съгласие сред учениците, което показва успешното предаване на тези концепции. Има някои области, като например доверието между съучениците, където все още има известна несигурност, което предполага нужда от допълнителна работа. Като цяло резултатите от анкетата показват положително въздействие върху учениците и значителен

напредък в разбирането и практикуването на добродетели, което е важна стъпка към тяхното личностно развитие. Има потенциал за допълнителна работа в някои области, за да се затвърдят постигнатите резултати.

3.4.1. Статистическа интерпретация на данни от „Изходящ въпросник за учениците от 1. – 4. клас“

Анкетата, проведена сред учениците от 1. – 4. клас, предоставя ценна информация за техните възприятия и разбиране на различни социални и личностни добродетели. Анализът на резултатите показва, че модела за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. Клас е оказал значително положително въздействие върху учениците.

Ключови изводи:

1. Познания за добродетелите: Учениците значително са подобрили своите знания за различни добродетели като доверие, уважение, толерантност и добри навици. Това е подкрепено от високи проценти положителни отговори и много ниски р-стойности, които показват статистически значима разлика.

2. Емоционално и социално развитие: Отговорите показват, че учениците са развили по-добро разбиране за важността на дисциплината и уважението към другите. Те също така показват, че грешките могат да бъдат учител, което е важно за личностното и академичното им развитие.

3. Сътрудничество и екипна работа: Учениците високо оценяват съвместната работа по проекти като „Вестник на класа“. Те са удовлетворени от ролята си в екипа и смятат, че тази работа е полезна и забавна. Това показва, че проектът е успял да насърчи екипната работа и да повиши мотивацията за бъдещи съвместни усилия.

4. Екологично съзнание: Високият процент положителни отговори на въпросите, свързани с опазването на природата, показва, че учениците са развили силно екологично съзнание. Те се стремят да пазят и съхраняват природата и са открили красотата ѝ.

5. Общо удовлетворение и бъдещи намерения: Удовлетворението от свършената работа и желанието за участие в бъдещи проекти са на високо ниво. Учениците са се наслаждавали на заниманията и са изразили желание да участват отново, което показва положително въздействие на програмата.

Обобщавайки резултатите, анкетата демонстрира, че модела е бил успешен в насърчаването на познанията за добродетелите, емоционалното и социално развитие, сътрудничеството и екологичното съзнание сред учениците. Тези положителни резултати подчертават важността на такива образователни инициативи и необходимостта от тяхното продължаване и разширяване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ

Ученическото лидерство играе съществена роля за формирането на активни, инициативни и отговорни граждани още в началния етап на основното образование. То стимулира личностното развитие на децата. Развиването на лидерски умения от ранна възраст осигурява основата за бъдещ успех в училище, на работното място и в личния живот. Учениците, ангажирани в лидерски дейности, често проявяват по-високо ниво на академични постижения.

1. Съществува убедително мнение сред директорите, че учениците в началните класове могат да проявяват лидерски качества. Резултатите подкрепят тезата, че наличието на лидери в класа води до по-добри учебни резултати. Проучването сред директорите показва силна подкрепа за инициативи, свързани с развитието на лидерските умения в училище.

2. Лидерските качества не са изолирани от външни влияния, а се формират и развиват под въздействието на множество фактори, което подчертава нуждата от интегриран подход при разработването на програми за развитие на лидерските умения, отчитащ всички тези аспекти. Резултатите от проучването предоставят ясни и значими доказателства, че лидерските умения могат и трябва да бъдат развивани от ранна възраст. Училищата, в които е внедрена система за ученическо самоуправление, постигат по-добри резултати в социалната адаптация на учениците.

3. Учителите имат основание да смятат, че учениците в началната училищна възраст проявяват лидерство и могат да формират определени групи за общуване. Съществува 100% съгласие сред учителите, че учениците-лидери биха им помогнали в работата с класа. Въпреки това, някои учители изпитват известна несигурност при наличието на ученици-лидери, но въпреки това оценяват положителното влияние на тези качества върху общата работа. Повечето учители смятат, че лидерските качества у техните ученици могат да бъдат развивани. Учителите единодушно смятат, че знанията за добродетелите биха били добра основа за развитие на лидерски качества у учениците им. Съществува пълно съгласие сред учителите, че учениците, които имат знания за добродетелите, умения да използват вътрешните си сили и потенциал, биха постигнали по-добро ниво на личностно развитие.

По-голямата част от учителите смятат, че не е необходимо в класа да има само един лидер-ученик. Те също така са категорични, че различните роли провокират различен тип лидерски качества и че сътрудничеството и екипната работа спомагат за развитието на тези качества. Болшинството от учителите считат, че проявата на лидерство зависи до голяма степен от ролята и дейността на учениците. Наблюдава се пълно съгласие сред учителите, че те трябва да отделят време за развиване на лидерските качества на своите ученици.

4. Анализът на събраните данни потвърди, че учениците, които участват в лидерски инициативи, демонстрират по-добри социални умения, по-висока мотивация за учене и по-добри резултати в учебния процес. Учителите, които използват стратегии за насърчаване на лидерството в класната стая, отчитат по-добра дисциплина и повишена активност на учениците. Емпиричните данни показват, че дори в ранна възраст децата демонстрират лидерски прояви като способност за организиране на групови дейности, поемане на отговорност и вземане на решения. развитието на лидерски умения на този етап е свързано с естествените социални взаимодействия и ролевите позиции, които учениците заемат в учебната среда. Установено е, че учениците, които активно участват в групови проекти и дискусии, проявяват по-ясно изразени лидерски качества в сравнение с техните връстници.

5. Концепцията за Арете, която обединява добродетели като доверие, толерантно отношение, справедливост и мъдрост, може да бъде наблюдавана в поведението на учениците, особено когато те участват в социални и етични ситуации. Данните показват, че учениците, на които са предоставени възможности за самостоятелни из-

бори и ролеви игри, развиват чувство за справедливост и сътрудничество. Това потвърждава тезата, че моралните и етични аспекти на лидерството могат да бъдат формираны още в ранна детска възраст чрез целенасочени педагогически методи. Практическите резултати показват, че програми, които включват интерактивни методи на обучение, проектно-базирано учене и ученическо самоуправление, водят до значително подобрене в способността на учениците да ръководят, да комуникират ефективно и да вземат решения. Емпиричните данни показват, че учениците, включени в подобни програми, демонстрират повишена увереност, инициативност и ангажираност към учебния процес. Следователно, целенасоченото изграждане на методическа рамка може да бъде ефективен инструмент за развитие на лидерските качества в начален училищен етап.

6. Резултатите показват, че учениците проявяват различни лидерски качества в зависимост от контекста и вида на задачите, пред които са изправени. Например, в състезателни и групови дейности някои ученици проявяват стратегическо мислене и умения за вземане на решения, докато в ролеви игри и творчески проекти други показват креативност и емпатия. Това доказва, че лидерските качества не са статични, а динамично се развиват в зависимост от конкретната социална и образователна среда.

7. Направеният анализ показва, че всички хипотези, формулирани в изследването, намират потвърждение въз основа на теоретичните модели, емпиричните данни и практическите наблюдения. Развитието на лидерските умения в начален училищен етап е сложен, но осъществим процес, който може да бъде подпомогнат чрез създаването на методически подходи, целенасочени стратегии и подходяща училищна среда. Настоящите резултати допринасят за по-доброто разбиране на лидерството в ранна възраст и могат да бъдат използвани за усъвършенстване на образователните практики, свързани с формирането на бъдещи лидери.

Настоящият труд обосновава значимостта на ученическото лидерство в началния етап на основното образование и предлага конкретни стратегии и подходи за неговото развитие. Чрез анализ и синтез на съществуващата теоретична база, както и чрез емпирични изследвания сред ученици, учители и директори в български училища, се достигат редица важни заключения.

В заключение, развитието на ученическото лидерство е ключово за формирането на бъдещи активни и отговорни граждани. Развиването на лидерски умения в началния етап на основното образование е инвестиция в по-добро и успешно бъдеще за обществото като цяло. Темата за ученическото лидерство в начална училищна възраст остава отворена за бъдещи изследвания, които биха могли да се фокусират върху дългосрочните ефекти от ранното развитие на лидерски качества и върху усъвършенстването на педагогическите подходи в тази област.

Лидерството в образованието не е просто управленски процес, а средство за изграждане на активни граждани, способни да допринасят за развитието на обществото. Настоящото изследване показва, че формирането на лидерски умения започва още в училище и продължава през целия живот. В тази връзка насърчаването на ученическото самоуправление и лидерските практики в образователния процес е не само препоръчително, но и необходимо условие за изграждането на по-ефективна и демократична образователна система.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Теоретични приноси

1. Разработен е обстоен, прецизен и целенасочен теоретичен обзор на лидерството в образователен контекст;
2. Създаден и апробиран е модел за развитие на лидерските качества у учениците в началния етап на училищното образование;
3. На емпирично ниво са изследвани конкретни стратегии и подходи за развитие на ученическото лидерство;
4. Очертани са възможности за формиране и развитие на лидерски умения и качества, базирани на мнението на ученици, начални учители и директори.

Практико-приложими приноси

1. Материалите за развитие на лидерски умения и качества у ученици в началния етап на училищното образование могат да се използват при деца в 1. – 4. клас;
2. Създаденият модел за развитие на лидерски качества у ученици в началните класове може да се прилага гъвкаво и вариативно от началните учители;
3. Получените резултати могат да бъдат полезни за педагози, педагогически съветници, психолози, директори на училища и други специалисти, работещи в сферата на образованието;
4. Разработеният модел от практически занимания може да се използва като път за осъществяване на коригиращи занимания при деца с проблемно поведение, при които чрез усилване на силните страни на характера да се повлияе положително на проблемното поведение.

СПИСЪК НА НАУЧНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ИЛИЦА ГЕОРГИЕВА ДАСКАЛОВА

А) научни публикации в издания, индексирани и реферирани в световни базите данни – без Q,

1. Даскалова, И., 2024, Ученическото лидерство като съвкупност от добродетели – вътрешни сили и качества при учениците от 1. – 4. Клас, В: *сп. Съвременна хуманитаристика*, Бургаски свободен университет, бр. 2/2024 с. 52 – 62, ISSN 1313-9924.

Б) научни публикации в издания, индексирани и реферирани в други издания извън базите данни Scopus и/или Web of Science.

2. Даскалова, И., 2022, Анализ на изследвания в областта на лидерството сред учениците в начален етап на основното образование и популярни лидерски програми в САЩ и България, В: *Сборник доклади от единадесети студентски научен форум*, Пловдив, Пловдивско университетско издателство, I том/2022, с. 84 – 92, ISSN 2738-8859.

3. Даскалова, И., 2023, Подходът лидер като транспониран елемент в развитието на образователните институции в малките населени места в България, В: *Докторантски изследвания, научно списание за докторанти на Педагогически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“*, Пловдив, Пловдивско университетско издателство, бр. 7/2023, с. 77 – 87, ISSN 2367-7309.

4. Даскалова, И., 2024, Ученическото лидерство в началните класове през погледа на училищния директор, В: *Сборник с доклади от Шеста научно-практическа конференция: „Актуални политики и практики в образованието. Преподаване и учене за развитие на умения за 21. век“*, организирана от Педагогически колеж – Плевен 26 – 27 април 2024 г., ВТУ, Педагогически колеж – Плевен, с. 307 – 313, ISBN 978-619-91255-9-5.

5. Даскалова, И., 2024, Модел за развитие на лидерските качества у учениците от 1. – 4. Клас, В: *Сборник с доклади от Интердисциплинарна научна конференция: „40 години педагогически факултет – традиции и новаторство“*, Пловдив 22 ноември 2024 г., Пловдивско университетско издателство, Пловдив 2024, с. 425 – 438, ISBN 978-619-7768-12-1.

6. Даскалова, И., 2024, Методически разработки за развитие на лидерските качества чрез STEAM обучение у учениците от 1. – 4. Клас, В: *Сборник с доклади от „Педагогическото образование – традиции и съвременност“ XI международна научна конференция*, Велико Търново, 22 – 23 ноември.2024г., ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Педагогически факултет, с. 414 – 420, ISSN 2534-9317.